

SULTAN ABDÜLÂZİZ VÂK'ASINA DAİR VAK'A- NÜVİS LÜTFİ EFENDİNİN BİR RİSALES.

O. Prof. İ. HAKKI UZUNÇARŞILI

T. T. K. Üyesi, Balıkesir Mebusu

Sultan Abdülâziz'in hal'ini müteakip vefatı, bir takım vesika ve delillere istinaden katli ve intihar olmak üzere iki şekilde iddia ve mütalea edilmiş ve henüz kat'i bir neticeye varılamamıştır.

Malûm olduğu üzere Sultan Abdülâziz 1293 senesi cemaziyel-evvelinin yedinci salı sabahı hal' edilip sonradan nakl olunduğu Fer'îye sarayında hal'inden beş gün sonra, yâni ayın on ikinci Pazar günü [5 Haziran 1876] birdenbire vefat etmiştir.

Vefatını müteakip vaki şâyia işin intihardan ziyade katlolunduğu zannını vermiş olup Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın henüz hayat eseri baki olan cesedi yatağından kaldırtıp karakola naklettirmesi, doktorların etrafına muayene etmek istedikleri nâ'şi muayene ettirmemesi, Bursa Valisi Veliddin Paşa'nın mütaleasiyle Hüseyin Avni Paşa'nın Sultan Abdülâziz'in nasıl muhafaza edileceği hakkındaki suale verdiği cevap ve o zamanki devlet adamlarının kanaatları, verilen raporun intihara dair okuyana itimad verecek bir şekilde yazılmış olması ve Yıldız'da yapılan muhakeme esnasında vaki ifade ve vesikalardaki dikkate şayan mütalâalar meşrutiyetin ilânına kadar otuz seneyi mütecaviz bir zaman Abdülâziz'in katledildiği hakkındaki rivayetleri kuvvetlendirmiş ve daha açıkçası katledildiği fikrini vermiştir.

24 Temmuz 1908 de meşrutî idarenin ilânından sonra Abdülâziz, katli mi edildi, intihar mı eyledi? bahsi tekrar meydana çıktı; Abdülhamid'in gadrine uğrayarak şehit edilen ve bütün emelini meşrutî bir idare kurmağa hasredip hayatını bile feda eden merhum Mithat Paşa'yı bu işden, yâni Abdülâziz'in katli hadisesinden tebrie eden eserlerle mahkeme safhaları ve daha birtakım risâleler ve kıymetli makaleler yazıldı; fakat yine sârih bir netice alınamadı ve her iki tarafın iddialarında nazar-ı dikkati celbeden

noktalar bulunduğu için işin hakikati kestirilememekte devam etti; bununla beraber Abdülâziz'in gerek îmaen ve gerek açıkca katliae kail olanlar intiharını iddia edenlerden daha çoktu.

Burada, tarihin henüz aydınlanmamış olan bu bahsini yazacaklar için bir noktanın daima göz önünde bulundurulması lâzımdır ve o da şudur:

Abdülâziz'in hal'inde ön ayak olarak devlet nazırlarından Sadr-ı âzâm Mütercim Mehmed Rüştü Paşa ile Mithat, Hüseyin Avni, Kayserili Ahmed Paşa'lar ve bir de Şeyhülislâm Hayrullah Efendi vardı; bunların ittifakları müstebid bir hükûmdar olan Abdülâziz'in hal'inde toplanıyordu; gerek bu vak'aya dair zabıt ve vesikalarda ve gerek tarihlerle hususi fikir ve mütalealarda eğer katl vâki ise -ki gördüğüm vesikalardan aldığım neticeye göre benim kanaatim bu merkezdedir- bunda M. Rüştü ve Mithat Paşaların hiç bir dahli görülmemekte ve Mithat Paşanın yegâne emelinin meşrutî bir devlet idaresi tesisi olduğu açıkca anlaşılmaktadır. Abdülâziz'i hal'e muvafak olan Serasker Hüseyin Avni Paşa her işi eline almış olduğundan hadiseyi müteakip diğer vükelâ, onun peyki gibi kalmışlar ve o da eskidenberi beslediği intikam arzusunu tatbik etmiştir. Hüseyin Avni Paşa eğer sağ olmuş olsaydı Mithat Paşa merhumun istediği meşrutî idarenin ilânı hemen mümkün olamayacaktı; çünkü daha ilk adımda Mithat Paşa ile Hüseyin Avni ve mütercim Rüştü Paşa'lar arasında fikir ihtilâfı kendini göstermişti.

Kurumumuz, tarihen henüz karanlık olan bu meselenin iyice aydınlanması için mevcut vesikaları neşre karar vermiş ve iptida Vâk'anüvis Lûtfi Efendi merhumun mahremâne olarak ikinci Abdülhamid'e takdim etmiş olduğu risalesinin neşriyle işe başlamıştır. Lûtfi Efendinin bu eseri tamamen itimada şayan değilse de içinde bazı hakikatler de bulunmaktadır.

**Cennetmekân Sultan Abdülaziz Hân Hazretleri-
nin sûret-i (خلع) hal' ve vefatlarına dair mahremâne
olarak âcizâne kaleme alınıp nezd-i fakirânemde
mektum ve mahfûz bulunan bâzı vukuâtı hâvidir**

HÂDİSE-İ FÂCIA-İ HAL'İYYE

(Mukaddime)

Hüdavendigâr-ı müşarünileyhin havene-i dîn-ü devletten mâlû-
mülesâmi bir kaç edânînin efkâr-ı umûmiyye nâmiyle tertib ettik-
leri harekât-ı mel'ûnâneleriyle o şehriyâr-ı şevketpenâh ne vech ile
(خلع) hal' ve telef-ü tebah olunmuş olduğunun hakkiyle tahrîr-ü
tafsîlinden husûle gelecek teessüre yürekler dayanmak ve zerre
kadar akıl ve hamiyet ve gayret-i dîniyye ve milliyesi olanların
gözlerinden kanlı yaşlar dökülmemek mümkün değildir. O vücûd-ı
azîze ve vâlide-i muhteremeleriyle müteallekat-ı seniyyelerine olu-
nan ihânetle ki sıfat-ı meşrûa-i merhamet ve rikkat-i kalb ve
hulûs-ı taviyyet ile mümtaz olan efrâd-ı müsleme değil, hiç bir mil-
letin revâ görmediği muâmelât-ı vahşiyâneyi âdât-ı mer'îyye ve
teşrifât-ı resmiyye kılıklı haktan korkmadan ve halktan utanmadan
bî- mehâbâ icrâya tasaddîleri kıyamete kadar mûcib-i lâ-
net olsa gerektir. Öyle bir hiyânete cür'et etmişlerdir ki
bünyân-ı kaviyyülerkân-ı saltanat-ı seniyyeyi esasından sarsmış-
lardır. Nasıl sarsılmasun ki o yevm-i nâ- mesûd-ı hal'den kaç gün
sonra o vücûd-ı şehâmet- nümûddan cereyân eden kanın açtığı
yaralar vücûd-ı devleti düşâr-ı envâ-ı hâsar eylemiştir. O açılan
yerler üzerine kangı Lokmân-ı hikmetnişân gelmiş olsa tedbîr-i
dârûy-ı şifâsına muktedir olamayacağını hikmetşinâsân-ı zaman dü-
şünmekte ve dergâh-ı icâbetpenâh-ı Cenâb-ı Kadilhâcâta bu üm-
met-i merhûme-i Muhammediyeye bir müceddid-i dîn-ü devlet ve
bir sâhib- zamân-ı kerânetsiret ihsan-ü atâ buyrulması arz-ı
deavât-ı hâlisasiyle kulûb-ı âlemiyân mütehayyir ve zuhûr-ı âsar-ı
icâbetine dört gözle muntazır olduğu hâlde hamden livahibûlatâyâ
o eyyâm-ı buhrân üç ay kadar feleküleflâk-i âlem-i imkânda tek-
mil-i devrân idüp ve imdâd-ı inâyet- mûtâd-ı Cenâb-ı Rabb-i ibâd
bu saltanat-ı seniyye ve hanedân-ı şevket- unvân-ı Osmâniyyeye ye-
tişüp veliyy-i nimet-i bîminnetimiz rûh-ı cismü cân-ü cihânımız pâdi-
şâhımız gazi Sultan Abdülhamid Hân-ı sâni efendimiz Hazretlerini

mânend-i Hızır-ı felahresâ taht-ı âli- baht-ı Osmânîye sâyefermâ buyurmamış olsa idi acabâ hâlimiz ve mülk-ü milletimiz ne sûreti (s. 2) hâileye dûçar olacağını düşündükçe insan nasıl şükür-ü mahmedet ideceğini bilmek mümkün değildir. Mazhariyyet-i seniyye-i şâhâneleri âsâr-ı celilelerini derpîş-i nazar-ı im'ân iden âdem bu ne pâdişâh-ı muazzam, şehensâh-ı müfahhamdır anlayup tâ ez dil-ü cân hayır dua itmemek kabil midir? Hudâ-yı müteâl hakkıçün kalb-i ilhâm celb-i âlisi vücûd-ı şevketâlûdı gibi selm ve dergâh-ı vâcibülvücûd râbîta-i kaviyye ile her umûrunda dest güşây-ı kemâl-i tazarru ve teslim olan ve umûr-ı mühimme ve âdiye-i saltanat-ı seniyyelerinin hüsn-i cereyânı hakkında hâb-u huzûr-ı hümâyûnlarını düşünmeyen böyle bir pâdişâh-ı adâletpenâha nâiliyyet devlet ve millet-i Osmâniyyeye min tarafilhak pek büyük lûtf-u inâyettir. Mazhariyyet-i celflelerinin tâdad-ü tafstli mümkün değildir; hemen Cenâb-ı Mevlâ ömr-ü ikbâl ve şevket-ü iclâl-i şâhânelerini müzdâd ve sâye-i ihsan pirâye-i mülûkânelerinde kâffe-i ibâd-ü bilâdt mâmûr-ü şâd buyursun âmîn.

BEYÂN-I VAK'Â-I HAL'İYYE

Amm-i büzürgvâr-ı şehriyârtleri cennetmekân gazi Sultan Abdülaziz Hân Hazretlerinin sûzişfezây-ı kulûb-i ehl-i imân olan nâire-i hal'îyye ve intikaliyyelerine dâir gazetelerde görülen ve halktan işidilen şeylerin sıhhatine istinâdım mefkud olduğu misillu tarîk-i tahsil-i sıhhati dahi abd-i fakire mesdûd olduğundan hasbelme'mûriyye zabt-ü kaydedebildiğim bâzı mevâddı nihâde-i çekmece-i ketm-ü ihfâ etmiş idim. Bu kerre şerefsudûr buyrulan irâde-i inâyetâde-i Cenâb-ı şehensâh rehîn-i istibşâr-ı dâiyânem oldukça o cerîde-i mektûmeye mürâceatla tashîh-i âlî buyrulmadıkça itimâdı ve ruhsat-ı seniyye olmadıkça kimseye neşr-ü irâesi câiz olmıyan bâzı vekayîin arz-u beyânına cür'et kılındı. **Şöyle ki** Sadr-ı esbak Âlî Paşanın irtihâliyle sadr-ı mahlûle Bahriye Nâzırı Mahmud Nedim Paşa mevsûl olmuştu. Âlî Paşanın müddet-i medfde mesned-i sadâreti idâre ile beraber bir müddet-tenberu itiyâd olunan istikrâzât-ı hariciyye ile tesviye-i masârifât-ı devlete bezli nakdîne-i gayret iderek vücûd-ı devlete ârız olan ille-i dâhiliyye ve efrenciyyenin tedârîk-i esbâb ve tedâbîr-i tedâvisine hâkimâne hasr-ı nazarla sefine-i devleti orsa poca kullanmakta ve Hersekte zuhûra başlayan fesâdın önü alınamayup ve bu

bâbda bir hareket-i fa'âlâne meydana konulamayub şöylece imrâr-ı zaman itmekte idi (s. 3.) Mahmud Nedim Paşa dahi gerçi Bab-ı âliden yetişmiş ve kundağı, merkez-i idare-i devlette çözülmüş ise de Âli Paşa derecesini tutacak mez'iyeti hâiz olmamasıyla beraber karn-ı evvel ricâlinden Reşid ve Fuad Paşalar misillü dühâtın fıkdanı, münferiden nüfûz ve ikbâline bâdi ve kendisine münâsebeti bulunan bazı kesandan ve Rusya sefirinden aldığı havâdis ve mâlûmât tedbir-i umur-ı devlette müşârünileyhin sermaye-i icraatı olmuştu.

Müşârünileyh işbu sermaye ile idare-i dolab-ı umur-ı cümhur ve bir taraftan Sultan Abdülaziz Han Hazretlerini o esnada vülât ve memur-ı ni mülkiye ve askeriyyenin tez tez azil ve tebdilleri itiyadına me'lûf ve mecbur eylemesi halkça çirkin görünmüştü. İşte bu meslek-i nâ hemvâr ile imrar-ı rûzgâr olunmuştur. Öbür taraftan bir takım rukabâ ve husamânın Sultan Abdülazize birer suretle huşunduları sebebiyle ne suretle harekât-ı habasete cür'et edeceklerini bilmeyüb zat-ı pâdişahı aleyhine ittifak ettikleri madde-i mel'anetkâraneyi kuvveden fi'le çıkarmağa fırsat gözetmekte idiler; bu fiillerinin icrasına Mahmud Nedim Paşa ile Şeyhülislâm Hoca Hasan Efendinin bekası mânî olması zûmiyle evvel-i emirde bunların def'i esbabını talebe-i ulûmun gulûsunu vasita ittihazını tensib etmişler, bu cihetle sudurdan bazı büleha vasitasıyla hocalar içinde müştehir birkaç sâdedil ve umur-ı dünyadan gafil kimseleri tâlim ve iğfal ve Hasan Efendi aleyhine yaftalar tanzimi ve müşârünileyhmanın mesâvisinden bahisle bakaları mülk -ü milletçe muzir olduğu misillü efkâr-ı eblehfiribâne ile mizac-ı ulemayı ifsada çalışmışlar.

Mahmud Nedim Paşa ise idare-i sadarete hodserâne hareketle enzâr-ı umumiycede menfur ve Hasan Efendi dahi ibtidaki ve sonraki meşihatleri zamanında hocalardan ve talebeden bir alay kimselere virdiği rütbeler ve pâyeler defter-i ulemayı doldurmuş ve muhassasat-ı ilmiyye ile bunların işesi gayr-i kabil bulunmuş olduğundan ehl-i tarîk bu halden nâhoşnud olarak (اتق شراً من احسنت اليه) yolunda Hasan Efendinin ihsandidesi olan bir takım hocalar bizzuhur Müfti Hasan Efendiden şikâyeti havi hakipây-ı Şâhâneye ve makam-ı sadarete arzıhaller takdimine başladılar.

Gâh def'-i leyyin ve bazan ihsan-ı beyyin ile imrar-ı evkat idilüp hattâ sonraları yine hâkipây-ı Şâhâneyi tasdi'a ictira edenlerden ön ayak olanlarının nefy -ü teb'id ile terbiyeleri hakkında

sadır olan (s. 4) irade-i seniyyeye Hasan Efendi göğüs gererek tenbih ve tehdid-i lisanî ile terbiye olunmak üzere nefylerinden vazgeçilmesini istirham ile bâb-ı fetvada uzamây-ı ilmiyyeden mürekkebi bir meclis-i muvakkat mârifetiyle hocalara icra olunan neşayih-i lâzime ve ba'de bu'din bir takımına verilen rütbe ve maaşlarla dahi def'i huşunetleri mümkün olamadığından yine evvelki hâl bâki oldu. Hocaların hareketleriyle Hasan Efendinin azli Sadr-ı âzamca mültezem olduğundan olbabda olunan müsamaha ve belki müsahele sebebiyle hocalar bütün bütün şımarıp ve âdetâ söz ayağa düşüp doksan üç senesi Rebiulevvelinin on altıncı çarşamba günü ibtida Fatih cami-i şerifiyle o civarda okunan derslerin tâtiline (yenîçerilerin çorba içmediklerine taklit) ve ertesi günü Bayezid ve Süleymaniye taraflarına sirayetle derse çıkacak hocaları talebe umumen men'e ibtidar ve ısrar idenleri tehdide ictisar iderek ağız birliğiyle ehl-i islâm vesair tebaa-i sadıkanın dıçar oldukları mezalim ve taaddiyatı ve bir müddettenberu Devlet-i aliyyenin Rusya politikasıyla gitmesinden dolayı görülen telefât-ı nüfusiyye ve maliyyeyi ta'dâd ile (bu efkârı talebeye acaba medresede melekler mi verdi) fimâba'âd ıslah-ı mülk-ü millete bakılmak için Sadr-ı âzam Mahmud Paşa ile Şeyhülislâm Hasan Efendi ve Rusya sefiri İğnatiefin azil ve ref'leriyle yerlerine Midhat ve Rüşdü Paşalar gibi (işte talebenin hocalarının isimleri okundu) erbab-ı hamiyet ve gayretten bir vezir ve bir münasib Şeyhülislâm nasbını talebe-i ulûm yekzeban olarak istid'â eylediklerini ilân ile takım takım cem'iyetler peyda ettiler, bu hâlin vuku'undan üç gün sonra çarşamba akşamı Hasan Efendinin azliyle Anadolu payelülerinden Şerif Efendinin nasbı hakkında Mahmud Paşa irade tahsiliyle akşamdan keyfiyeti Şerif Efendiye bittebsir Mabeyn-i Hümâyundan haber-i resmî vüruduna muntazır olmasını ihbar eylemiş olmakla bu hâl geceden şüyû bulup hattâ irtesi perşembe günü gazeteler bile yalan yanlış şeyler neşettiler. Sadr-ı gafil ise bu vesile ile gaileyi savuşturmuş olduğunu zu'm ile alelamiyâ biperva perşembe günü Bâb-ı âliye gelmiş ve Hasan Efendi dahi bu güftügüyu bilüp dururken bâb-ı fetvada oturub durmuştu. O gün saat yedi sularında taraf-ı Şâhânedan (S. 5) başkâtip Atıf Bey Bab-ı âliye gelüp Mahmud Paşadan mühr-i hümâyunu aldığı sırada Hasan Efendiye dahi mabeyn-i hümâyundan ba-tezkire azli bildirildikte Mahmud Paşa arabasını hazırlatmağa

vakit bulamayarak bir adamıyla yayanca Bab-ı âliden ve Hasan Efendi dahi harem dairesinden arabasına binerek hâne ve sahil-hânelerine savuşmuşlardır.

O gün ahşama kadar sadaret ve meşihat makamları hâlf kaplıp halk Şerif Efendinin Şeyhülislâm ve Midhat Paşanın Sadr-ı âzam olduklarını zu'mederek halbuki bu şayia talebenin meramlarına tamamile muvafık düşmediğinden Sirkeci iskelesine birikerek Şerif Efendiyi kabul itmediklerini ve Midhat Paşa ile Rüşdü Paşadan birinin Sadr-ı âzam olmasını istirham eylediklerini ilân eylediler.

Cuma günü Rüştü Paşa Sadr-ı âzam ve Hayrullah Efendi Şeyhülislâm ve Hüseyin Avni Paşa Serasker ve Söylemez Abdi Paşa serdar oldu. Selâmlık resminden sonra Sirkeci iskelesinden azîm alay ile Bab-ı âliye gelinüp hatt-ı hümâyun kıraatle ilân olundu. Serasker ile serdar Bab-ı seraskeriye öteki bab-ı fetvaya azimet eyledi; alay seyri için pek çok halk birikmişti; talebe-i ulûm bu tebeddülü anlayınca esnay-ı rahda cümlesi birden Pâdişahım çok yaşa duasıyla ahaliyi amingüyan ettiler; o gün Bab-ı fetvanın meydanı ve kapı önleri talebe-i ulûm ile dolmuştu. Talebenin böyle edîbane harekât-ı vakıalarını ecnebf gazeteleri uzun uzun bendlerle tahsin ettiklerini türkçe gazeteler hikâye ettiler (bu gazetelere verilen bendler dahi talebeye verilen derslerin muallimleri tarafından telif olunmalıdır). Mahmud Nedim Paşanın azliyle Rüşdü Paşa sadaret için taraf-ı Şahânedan olunan davete, ihtiyarım, alilim gibi özürlerle icabetten istinkâf üzerine tekrar olunan emr-ü iradeye yine bu yolda cevap verip nihayet üçüncü def'a gelen emr üzerine maalistîğna mabeyn-i hümâyuna azimet etmiştir. Bu sebeple o gün icray-ı tevcihat gecikmiştir. Rüştü Paşa huzura çıktıkta Şeyhülislâm kim olacak buyruldukta Hayrullah Efendi münasibdir sözünü zat-ı şahane derunf adem-i kabul ile beraber muvafakat sureti iyma buyrulmasıyle ve Hayrullah Efendi dahi yalısında habere muntazır (s. 6) bulunmasıyle derhal celb-ile bervech-i muharrer icra ve ikişer olarak bâ hatt-ı hümâyun Bab-ı âli (ye) isra olundu. Telebe-i ulûmun cemiyetle idare-i devlete alenen itiraza tasaddüfleri ve hepsinin bir lisan ile harekât-ı müttehidânede bulunmaları esaslı bir şey ve mürettibleri kimler olduğu hiss olunmuş ve işin başlangıcı şahsiyattan neş'et idüp yani Mahmud Paşa her ne gareze mebni ise Hasan Efendinin azlini kurmuş ise de becerememiş idi; bir de Hasan Efendi aleyhine

Hünkâra hocalar tarafından defa'atla arzuhaller takdimiyle tasdiata cür'et olunmuştur; bu haller rakib-i mesned-i fetva olan Hayrullah Efendi yalısında gizlice kurulan tertibattan neş'et etmiştir ki nihayet Mahmud Paşa ile Hasan Efendi azlolundular. Talebe lisaniyle meydana çıkarılan teklifler bunlar imiş ;

1 — Sultan Abdülazizin muhassasatının bir hadd-i muayyene tahdidıyla andan harice çıkmamak üzere maliye, nazâret-i kaviyeye alınmalı.

2 — Böyle bir nazâret teşkili için kâffe-i vilâyât müteberanından mürekkeb bir meclis tesis olunup memleketin varidat ve masarifatı tahdid edilmeli; bu meclis şurây-ı ümmet nâmında olmalı.

3 — Zulm-ü teaddiyatı tebeyyün edecek memurlar tedib olunmalı.

4 — Selânikte konsolosları katledenler kemal-i şiddetle tedib ve memleketin âdât ve kavaninine mugayir olarak bu katl maddesine sebep olanların dahi mücâzât-ı lâzimleri verilmeli.

Cülusun ikinci günü çıkan Vakit gazetesiyile bu fıkrayı ilân ettiler; fıkra budur: "Talebe-i ulûmun geçende icra ittikleri nûmayiş matlub olan netayici tamamıyla hasıl idememiş ve yalnız tebeddül-i sadaret vukubulmuş idi. Reis-i devlet memlekette menfur olan mesleğinde ısrar ve şartname itasından kaviyyen istinkâf eylediğinden hal'i icab eyledi; ahalinin matlubu olan bu maddenin icrası zımnında Sadr-ı âzam Rüştü Paşa ve Şeyhulislâm Hayrullah Efendi ve Mithat Paşa ve Serasker Hüseyin Avni Paşa ve yirmi kadar zevat-ı saire ile Nafia müsteşarı Odeyan Efendi ve Şurây-ı devlet aza-yı sabıkasından (s. 7) Ziya Bey ve Agâh Efendi ve Nazif Paşa Bab-ı seraskertde içtima etmişlerdir. Sultan Murad Hazretleri Bab-ı seraskertye davet olunduğundan, ahali tarafından davet olunduıkları halde icabet edeceklerini beyan itmeleriyle Serasker Paşa bir kaç bölük süvari askeriyle Dolmabahçe sarayına bilazîme Sultan Murad Hazretlerini alıp Bab-ı Seraskeriye getirmişlerdir. Dâr-ı Şûra Reisi Redif Paşa iki tabur askerle berren Dolmabahçe sarayını muhasara etmiş ve Bahriye Nâzırı Ahmed Paşa dahi Mes'udiye zırhlı firkateynine azimet eylemiştir; yakında şartname ilân olunacaktır; Saray-ı Hümayunda biriktirilmiş olan akçe otuz milyon lira kadar imiş; Mahmud Nedim Paşa yalısında karakol altına alınmıştır. İnteha,,

حلع Hal'den bir kaç gün evvel Sultan Abdülaziz Han Hazretleri ahşam üzeri birdenbire Çırağan sarayından Beşiktaş sarayına bfvakit nakil buyurdular, Valide Sultan tarafından celb-i kulüb için fukara çocuklarına ve yetim ve yetimlilere birer kat elbise ile beşer aded mecidiye virilmiştir ve asakir-i berriye ve bahriyye ile asakir-i zabtiyyeye ceyb-i hümâyundan birer aylık maşları ftâ olunmuştur; bu tedbirlere nazaran ortalığın heyecanı Saray-ı Hümâyun tarafından hiss olunmuş demektir. Sadr-ı cedid Rüştü Paşa, sadarete hîn-i memuriyyetinde Devlet-i aliyyenin şu hâl-i buhranında müttefikane tesviye-i umura mübaderetin lüzumunu Zat-ı Şâhâneye arz ile, Mahmud Nedim Paşa zamanında istifa ile işten çekilmiş olan Sadr-ı esbak Midhat Paşa ile Serasker-i esbak ve sabıkların mecâlis-i âliyye memuriyetlerini niyaz ile daire-i ittifakı (Padişah aleyhine) tesis eylemiştir. Sultan Abdülazizin hal'inden mukaddemce Şûray-ı Devlet Reisi Midhat Paşanın vukubulan istifasının sebebini beyan için sâdır olan Emr-i Hümâyuna cevaben mabeyn kitabetine gönderdiği lâyiha Midhat Paşa ile müttefikleri bulunan havenenin levayih-i niyât-ı fâsidânelerini işrab ile beraber suret-i sadakatte yazılmış varaka-i şeytaniyyedir.

Hulâsa-i mündericatı, Makam-ı âli-i Hilâfet-i celile-i islâmiyyeyi Avrupa hükümdarlarının hâline kıyasen zimam-ı Hükümet-i Seniyyeyi meb'usan-ı millete teslim ile istiklâliyyet-i uzmâyı tahdit manasını (s. 8)teyidden ibarettir; lâyiha Baş kitabet vasıtasıyla Sultan Abdülaziz Hanın manzurları olup olmadığı malûm değildir, mizac-ı Şâhâneye muhalif olan şeylerle tasdi olunmamasına dikkat Valide Sultan Hazretleri tarafından tenbih olunduğuna mebnî caiz ki lâyiha arz olunmamıştır. Rüştü Paşa sadarete geldikte Serasker Avni Paşa ile kuracakları turşuyu istedikleri kaba kotarmağa karşılığında bir mânî' kalmamış ve Şeyhülislâm Hayri Efendi ise hasbî olarak veliyyinmetine karşı harekete sükût etmek değil tervici tarafında ve Rüştü Paşa ile beraber memur ve intihab olunması efkâr-ı haveneye tamamlıe muvafık bulunacağı me'mul bulunmuş idi. Gice aşuru Meclis-i Has vesilesiyle Mithat Paşa, Rüştü ve Avni paşalar naire-i fesadı alevlendirmeksizin işi tertib ederler imiş; hattâ Cemaziyelâhirenin beşinci pazar günü sabahleyin Rüştü Paşa ile Avni Paşa saat üç raddelerinde Midhat Paşanın konağında saat altıya kadar birleşmişler ki bu mülâkatın manası muahharen malûm oldu.

Yevm-i mezkûrda Mabeyn Kâtibi Âtîf Bey ibtida Bâb-ı seraskerîye gidip bazı evâmir-i Şâhâneyi Serasker Avni Paşaya tebliğden sonra Bâb-ı âliye gelerek Rüştü Paşayı dahi görüp avdet etmiştir; o aralık taraf-ı Şâhânedan sadır olan evamir ve iradât-ı seniyyeyi icrada ayak sürümekle imrar-ı vakit eyledikleri sırada Başkâtibin memur-ı tebliği olduğu iş ne ise yine o yolda hareket olunmuş olacağı bedihtir.

Pazartesi günü Serkurenâ Hafız Mehmed Bey taraf-ı Şâhânedan olunan talim ve tefhim ile gûya kendiliğinden olarak Mâbeyn memurlarından birini Hüseyin Avni Paşaya gönderip “Bir iki gündür veliyyinimet efendimiz Serasker Paşayı sual buyuruyorlar; bir iradeleri olmak gerektir, teşrif etseler münasib olduğunu ihtar iderim,, deyu söylettirir; giden âdeme Hüseyin Avni Paşa “Acele işim var, belki ahşam üstü gelebilürüm,, cevabını verir; gelen âdeme Mehmed Bey “Canım sen söylemedin mi? Efendimiz sual idiyorlar,, deyu tekdir ile tekrar îade ider; mumâileyhin ikinci gelişinde “Bugün gemi ile şu kadar nefer (s. 9) asker geldi, Selimiye kışlasına çıkacaklar, hâlâ gemidedirler; bunların ikmal-i levâzımı hizmeti veliyyinimete râcidir; bugün buradan infikâkim mümkün değildir. (İnşallah yarın sabah erken gelürüm) söziyle memur-ı mumâileyhi îade etmiştir. Bu son cevab manalı olduğundan caize içine alındı. Çünkü filvaki Hüseyin Avni Paşa bu son cevabında hulf etmedi. Ertesi sabah erken değil, sabah olmadan geceden geldi; yine o gün Sultan Abdülaziz Han Hazretleri kitabcıdan mushaf-ı şerifleri istemiş, istedikleri mushaf-ı şerif getirilmediğinden ne kadar masahif-i şerife var ise Delâilülhayrat ile beraber getirdüp bir kaç nüshasını yanlarında nihade-i mahfaza-i tevkif ve diğerlerini iade ile kütübhanede ecnebî kitablarının başka mahalle vaz'ını irade ve ahşam namazını edadan sonra Harem-i Hümâyün dairesine azimet eylemişler; mushaf-ı şeriflerden bir danesinin fersude olan mahfazasının beyaz canfes gibi güzel bir şeyle yaptırılmak için Hafız Mehmed Beye verilmiş imiş; bu mahfaza muahharen Mehmed Beyin odasında zuhur etmiştir. Ertesi salı günü ki doksan üç sene-i hicriyyesi Cemaziyelulâsının yedinci ve Mayısın on sekizinci günü idi; o gün sabahleyin saat on bir sularında atılan toplar ile Sultan Abdülaziz Hazretlerinin hal' ile cennetmekân Sultan Abdülmecid Han Hazretlerinin büyük şehzadesi Sultan Murad Hazretlerinin millet tarafından padişah olduğu Dersaadet ile Bilâd-ı

Selâse ve Boğaziçinin iki cihetlerine münâdtler ve mahallât bekçileri vasıtalarıyle ilân-ı cülûs olundu.

O gün Mekke-i Mükerrerme Emet-i celilesiyle Hidiv-i Mısır ve sair eyâlât-ı Osmanîye'ye yazılan telgrafnamedir :

“Mukadderat-ı İlâhiyyeden olarak bu kerre ittifak-ı umumî ile Sultan Abdülâziz Hazretlerinin hal' ile vâris-i meşru-ı saltanat olan Sultan Murad-ı Hamis Hazretleri bugün Taht-ı Osmanîye cülûs buyurmuşlardır. Cenab-ı Hak cümleye müteyemmen ve mes'ud eyleye. Bu vechile heman ilân oluna,,

Salı gicesi olunan tertibat sırasında Dersaadet ve havali-sinde kâin telgraf merkezlerinin kapanıp haricden ferd-i vahidin hiç bir tarafla muhabere edilememesi tenbih (s. 10) olunmuştur. Bu hareketten dolayı Büyükderede mütemekkin Rusya Sefiri kuşkulanıp bir takım hırvatları Büyükdere çarşısına saldırarak “İstanbul'da kıtâl var, halk ayaklanmış,, havadisini neşrettirmiştir. Bu havadisten ahali heyecana gelüp Büyükdere zabıtası tarafından lieclilihtiyat Rumelihisarı karakolhânesinden istiâneye feryadçı gönderilerek alessheer oradan bir bölük asakir-i nizamiye süratle Büyükdereye gitmişlerdir. Vakitsiz askerinin işbu azimetleri Büyükdere de ihtilâl zuhur itmiş havadisi aşağı taraf ahalisini piç-ü tâbe düşürerek iki canip halkı topların sadasiyle ilân-ı cülûsa kadar muztarib olmuşlardır. Vakit gazetesinin 234 numaralı nüshasında (Lûtf-ı İlâhî) unvanlı bend-i mahsus havane-i hal' iyye kaleminden çıkmışa benzer ki mealî mukarin-i sıhhat olduğunu Hayrullah Efendiden bizzat mesmu'um olmakla ibret-i tarihiyye olmak üzere hulâsaten bu mahalle derceyledim.

“Sultan Abdülâziz Hazretlerinin Makam-ı Saltanatta bakası, devlet ve milleti tehlikede bıraktığını erkân-ı devlet (Rüştü ve Midhat ve Avni Paşalardır) teyakkun eylediler; bunun ilâc-ı serî için gayretkeşan-ı mülk-ü millet ile ve bunların icra ettikleri tedbir eseriyle Abdülâziz Han hal' olundu ve hakkında şu fetva virildi.

(SÜRET-İ FETVA)

Emirülmü'minin olan zeyd muhtellişu'ûr ve umur-ı siyasiyyeden bâbehre olup emval-i miriyyeyi mülk-ü milletin takat ve tahammül idemiyeceği mertebe masârif-i

nefsâniyyesine hasır ve umur-ı diniyye ve dünyeviyyeyi ihlâl-ü teşviş ve mülk-ü milleti tahrib idüp bekası mülk-ü millet hakkında muzirr olsa hal'i lâzım olur mu? Elcevab Olur.

*Ketebehu'lfakir
Hasan Hayrullah*

Bu fetvanın tesvidini kim yazdı; kimlerin ma'rifetiyle tertib olundu? Zikrolunacaktır. Bu fetvaya dair hatıra-i kasırânemin te'hir-i tahririnden kalemi zabta muktedir olamadım. Binaenaleyh mu'tarize tarzıyla (s. 11) bu makamda kümeyt-i kaleme ruhsat-ı cevelân verdim; havene-i hal'iyyenin adüvv-i saltanat oldukları fi'ille-riyle sabittir; bunların düşman nâmiyle yadedilmesi lâzımdır; beynennas meşhurdur ki akıllı düşman akılsız dosta müreccahtır; bu düşmanlar ise akıllı olmayup akılsız düşmanlardandır. Perde-i gaflet safha-i fikriyyelerini örtmüş ve amâ-yı ihanet gözlerini kör etmişcesine önünü ardını yaptıkları işin ser-ü bünini aramayup gitmişlerdir; düşünmeli idi ki خلع hal' günü memalike neşrettikleri mezkûr ilânnamede ittffak-ı umumî ile hal'olundu ibaresi münderic idi. Vakit gazetesine tab'ettirdikleri fıkrada hal'in faileri Eşrar-ı Selâseden ibaret idüğünü ilân edişleri kendi feza-hatlerini yine kendileri âleme bildirmiş oldular; bu biaynihi Hüdavendigâr-ı mağfura fetvada muhtellişu'ûr deyüp dururken Topkapı Sarayında yazdığı tezkireyi dahi gazetelerle ilân ettiler; bu tezkireyi yazmak olur olmaz şu'uru tam erbab-ı kalemin kârı olmadığını halka gösterüp bu cihetle dahi fetvanın vakıa mutabık olmadığını meydana koydular. Kangı kaba-hatlerini tadad eyleyim. Bir kerre fetva sukûk-i mutebere-i şer'iyye üzere yazılmış mı, ve mesele-i mündericesi mu'teberatı kütüb-i fikhiyyeden alınmış mı? Bir de Emirülmü'minin unvan-ı meşruîyle be-nam olan halife-i zamana berhayat iken ahad-ı nâs ismi verilir mi? Bu hainler kendi emellerini düşünüp devlet ve millet ve padişahı unutmak şurda dursun Hak Taalâyı bile unuttular. Allahı unuttuklarına delil fetvaların zeylinde mu'tad olan الله اعلم Allahü â'lem kaydını bile tekayyüd etmemeleridir. Bu fetvaya vaz'-ı imza eden Hayri Efendiye Sultan Aziz merhum lûtf-u ih-sandan başka ne muamele itmiştir? Diyelim ki diğer hainlerin kuyruk acıları olsun; bu yezidin mel'anetine sebep nedir? Arpacılar

صفاً من سلفه عبد العزيز فانه قد تولى من دعوى وادانته وارحمته اولاد
عاجزانه فكلما العبد زرق فزانه من سلفه وكعقول برحقه بعضه وتوكل على ما فيه

صافه فاجده من سلفه
(مقدمه)

فدوا نكاحات را ايديك خورده و در وقت معلوم الاسامى بر فاج اراييك اذنا شريف ناسيله زيب ايشكوى حرمان
مطهره فانه ليد اوشه دار شوكتان نوحه خلع و تلف و تاد اوشه اولديك دعيه توبه و فصله و فصله طردك
فانه بورطه طماننه و زرق قرعقل و حجب و عرت و ييم و ملبس ايرليك نورده فاني باشك و فطمانك
و كلمه او و هو و عرتزه او و اوله عرتزه ايد سلفان سياره اوطن اها فانه فصل مشهوره و زرق و زرق
و خصوص و طوطه ايد شمار اوله ازار سدر اول هيج بر ملبك روا كورسكي معاملت و فسيانه ي عاروان عيه
و شريفه رسب فضل حضرته ذرقينه و خلفه او تاديه يكجا با اجزا نصيردي قبايه ذرقين و سب لغت اوله
او ايد رهبانه جازين ايشك در كره بيانه قوى الاكوان سلفه نه با اساسه فاسمندر و نقل سايه سوره
او ايد نام خود و طهره بر فاج كود صكه او و هو و سسمايت نموده جريان ايد فاني ايد يي ايل و هو و دولتي
دو جا با انواع خايشه در او اصيله باره لاورينه نعي اقامه و تاديه علمه اوله شير راد و سلسله
مقدره ايد يي حكمتنا ساراه و توك و و نگاه انا ينياه جناب فاني الحاجه بوات و صوبه محمد يي
دوب و دولت و صاحب زيارت سرت احسا و عطا جويسي عرب دعوان فاعلمه فاعلمه عالميا شير و
اندر اجايته و زكوز سلف اولديني حاله حد الوهب العطايا او ايام بجزاه اوج اى ذرق فلك الاقلام
انكازه تكليل دوداه ايد و اساره غائب دعاه فتابوب عباد بر سلفه سبه و فانه سكوت عنوانه
يتوبه ولى نعت شريف روح جسم صاه و جيلان با كوت قور عاري عطاه عبد الحميد فانه فاني افض
فانه خضر فجع رسا تحت عابض عثماني بسايه فزا بسوسه اوسا يي عجايا عالمه و منك و مقترنه صوت

mescidinin müezzini iken az vakit zarfında müntehay-ı rüteb-i beşeriye-i ilmiye olan Mesned-i celîle ve bunca servet-ü nîmete nâil olmuş iken bu hiyanete cür'eti kabil-i afv olur şeylerden değildir; bir gün meclisinde bulunduğumda bu makule hal' işinde bulunanların مدح medh veya mezemmetleri tarihe yazılmak âdet olduğundan kendülerinin ne suretle yâdolunacağını fakirden ledesual böyle hal' (s. 12) işlerinde bulunanların medhine dair vukufum olmayup fakat hatırıma gelen şu suale cevab buyrulur ise tarihe ne vechile kaydı lâzım geleceği münfehim olur; bir binanın imarı niyet olunduğu halde ibtida kaimen tamirinin imkânı tasavvur olunur; bu mes'eledede acaba ne suretle mütalea cereyan etti? "Benim hal' gicesine kadar malûmatım yoğ idi. Pazartesi ahşam üstü gayet mahrem olarak Avni Paşa haber verdi; senin dediğini söyledim, Sadr-ı azam Rüştü Paşa (bu) yani Abdülâziz meydanda iken olur mu? dediğine mukabil, hal'a ittifak olundu,, der iken odaya birisi gelmekle bahs orada kalmış idi. Hal' gicesine kadar haberi olmadığı yalandır; çünkü fetva emini Kara Halil Efendi ile bir iki müdahin ve hainler Mithat Paşa konağında birleşüp de fetvayı tesvid eylediklerini bilmez miydi? Vak'a-i hal'iyede vuku'a gelen gayrete ve verdiği fetvaya mükâfat olmak üzre akîb-i cülûsta aldığı murassa' Osmanî ve Mecidiye nişanları kıyamete kadar iki yüzünün karalığına alâmet olmuştur; muteriza burada bitti. Gelelim Vakit gazetesinin hülâsasının ikmaline :

İşte Sultan Abdülâzizin bu töhmetlerle hal'ine ve Şehzade Sultan Muradın iclâsına karar verilmekle Cemaziyelûlanın yedinci salı gecesi saat altı (alaturka) kararlarında Dâr-ı Şûra Reisi Redif Paşa kumandasiyle sekiz tabur nizamiye askerinin dört taburu icab eden noktalara bittaksim zabitlerine tâlimat-ı lâzime tefhim olunduktan sonra diğer dört tabur ile Beşiktaş sarayının cevanib-i berriyesi geceleyin ihata ve deniz ciheti dahi Bahriye Nazırı Ahmed Paşa kumandasiyle süfün-i mevcude ve birçok sandallarla abluka edilerek mekteb-i Harbiye Nazırı liva Süleyman Paşa (Abdülâziz Han Hazretlerinin çırağ-ı mahsuslarından ve daha beş on gün evvel ihsan buyurduğu livalık fermanının mürekkebi kurumayan haindir) mekteb taburunu alıp Saray kapusunu gelmezden evvelce bir takım asakir-i nizâmiye Saray kapusunu açtırıp harem ağalarının havlusunu tuttuktan sonra Süleyman Paşa kumandasiyle Sultan Murad'ı dairesinden çıkarıp müsellaah asker arasından mâ-

şiyen Hüseyin Avni Paşa ile Valide camiine gelmişler; orada müheyya olan kayık ile İstanbula geçilerek şafak vakti Bab-ı Seraskeriye gelmişler, evvelce Bab-ı Seraskerîde Sadr-ı azam Rüştü Paşa tarafından vükelâ ve ulema ve memurîne haberler itaresiyle peyderpey biriktikleri misillü (s. 13) talebe-i ulûm ve esnaf vesairenin dahi celbi için ibtida Sultan Bayezid medresesine "Cülûs-ı Hümâyun vukubuldu; bi'at için şitab olunsun," denilmiş; diğer medreselere dahi birbirine haber versün deyu mübaşirler gönderilmiş; keyfiyete vakıf olan bâ-yü-gedâ (Sultan Abdülaziz Han Hazretleri intikal etmiş zanniyle) takım takım Bab-ı seraskerî dairesine gelüp resm-i bi'at icrasiyle toplanıp atılmağa ve etrafa münadîler gönderilmeğe başlanmıştır. Gazetenin hulâsası burada bitti.

Biz gelelim mesmû'ata :

Şeyhülislâm Hayrullah Efendi'nin yalısı Kuruçeşmededir; Salı gecesi sabaha karşı Sadr-ı âzamın bir adamı gelüp Efendiyi göreceğim deyu daha yalı kapısı açılmazdan kapıcıya söylediğini müteakıb Hayri Efendi derhal mabeyn kapısının önünde giyinmiş, kuşanmış, hazır bulunarak ahşamdan yalıda mevcut bulunan arzuhali ile büyük kavuklulara şimdi Bab-ı fetvaya gidip sudur ve mevâlinin Bab-ı fetvaya sür'at-i azimle orada toplanarak emre muntazır olmalarını ifade ve tenbih eylediği arada kayık müheyya olmağa gelen âdem ile beraber bahçe kapısına ve oradan Bab-ı Seraskerîye gitmiştir; şimdi bu hâlden anlaşıldığına göre Şeyhülislâmın ahşamdan haberi var imiş demektir. Bab-ı seraskerîye vardığını müteakib Sultan Murad ile Avni Paşa oraya gelmiş bulunmasıyla sair taraflara haberler gönderildiği misillü taraf-ı Şeyhülislâmîden sudur ve mevâli ve ulemanın Bab-ı Seraskerîye gelmeleri Bab-ı fetvaya ihbar olundu. O vakte kadar birikmiş olanlar hemen Bab-ı seraskerîye bilvürud icra-yı resm-i bi'ate ibtidar ittiler; geceleyin Sarayın askerle ihata olduğu İstabl-ı âmireden duyularak her ne kadar orasının dahi kapıları askerle tutulmuş ise de arka taraftan birisi çıkıp Mabeyn-i Hümâyun Başkâtibi ile Serkurenâya keyfiyeti bildirmişti; bunlar neye uğradıklarını bilemeyerek hemen Saray-ı Hümâyuna geldiklerinde içeriye girilmek mümkün olmadığını anlayup Ser-kumandan Redif Paşa'nın yanına götürüldükte yanlarına bir kaç süvari terfikiyle Bab-ı Seraskerîye gönderilmişler.

Serasker kapusunda Sadr-ı âzâmın huzuruna vardıklarında "Bu mührün hükmü kalmamıştır kendilerine verin; Sultan Abdülâziz millet tarafından hal'olundu; Sultan Murad cülûs etti; böylece tebliğ edin.,, diyerek (s. 14) tahtelhîfz mumaileyhimayı iade ettiler.

Bab-ı Seraskerîde ilân-ı cülûs ile meşgul olduğu hâlde Saray tarafında Redif Paşa, Darüsseade ağası Cevher ağayı namaz vakti celble: "Git Valide Sultana haber ver, millet Sultan Azizi tahttan indirip Sultan Muradı padişah ittiler, Validesiyle Abdülâziz Han hazırlansınlar; şimdi Topkapı Sarayına gitmeleri muktezidir, kayıklar hazırdir.,, deyu yalnız Ağanın içeri girmesine müsaade virmişti; çünkü gecedden Sarayın etrafı ihata olunduğu misillü kapucular dahi bir ande hapisle kapılara askerler konulmuş ve Süleyman Paşa Sarayın içindeki harem ağalarının ve ma'iyet bölüklerinin dairelerini taht-ı muhafazaya almış olduğundan Harem-i Hümayun dairesinin haricten bir ferd ile muhaberesi kabil değil imiş. Darüssaade ağası aldığı bu kara haberi Valide Sultana tebliğ edince İkinci Hazinedar.... (boş) Kalfayı çağırıp: "Şimdi git, korkutmayup uyandır; esvabını giydir.,, deyu Sultan Aziz'in odasına gönderir; Hünkâr bîdar oldukça deniz tarafında gemilerle sandalların hâlini görünce "Korkmayın, sağ olalım, eski vakitlerde olan gibi bize de olmuş.,, deyüp hemen abdest alarak esvabını giymiş ve kılıcını kuşanmış; "Yanınıza lâzım olacak şeyleri alınız.,, dediği esnada kâffe-i Harem-i Hümayun halkı, çoluk çocukların hepsi ayakta huzuruna gelüp ettikleri gıvır -ü feryadlara yürekler dayanmaz imiş. "Canımız sağ olsun.,, deyu familyası halkına teselli virir imiş. Karadan denizden Sarayın böyle muhasara ve ablukaya alındığı bizzat meşhudları olmağla çaresiz Saraydan çıkılmak lâzım gelüp tereddüd olunur ise karadan denizden ateş idilerek Sarayın alt üst olmasına karar verildiği fıkrası dahi Redif Paşanın Darüssaade Ağasına netice-i ifadesi olduğu malûm olunca Zat-ı Şahane büyük Şehzade Yusuf Efendi ile Serkurena Hafız Mehmed Bey beş çifte bir kayığa ve Valide Sultan ve Harem-i Hümayundan bazı muhadderat âdi elbiseleriyle tehî-dest olarak diğer kayıklara bindirilerek deniz üstünde iki tarafı karakol sandallariyle tahtelhîfz Sarayburundaki Yıldızlı kapıya çıkarılmışlardır. Böyle âdî bir kayık ile Beşiktaştan Topkapıya varıncaya kadar (s. 15) eser-i himmet-i âliyyeleri olan zırhlı gemiden deniz tarafını ve merdümek-i çeşm-i itibar ettiği asakir-i nizamiyye taburlarının kara canibini ihata hid-

metinde âmâde bulduklarının re'yül'ayn müşahedesinden ve hususiyle yağmurdan ıslanarak Topkapıya çıkılıp o sefaletten husuli tabii olan hüzün ve elem ne derecelerde dîlfürûz-ı ye's-ü-matem olduğu müsellemdir. Oradan irâe olunan daire-i hâliyyeye götürülmüşlerdir. Hırka-i Saadet dairesine teveccüh ile tazarru' ve niyaz ve dua ve istigfara agaz iderek kendilerinin bu hâllerine sebep olanlardan en evvel Hüseyin Avni Paşanın ismini yâdederek bed dua eyledikleri ve Ortaköy tarafına nakillerine kadar dört gün üç gecede çektikleri mihan-ü meşakkat ve sefalette ve hattâ Valide Sultan ile Tiryal Hanımın mumsuz kandilsiz sabahlara kadar karanlıkta kaldıkları mesmu' olmuştur.

O esnada Bab-ı seraskeride emr-i bi'at tekml olup Hüdavendigâr-ı sabık Hazretlerinin ol suretle Beşiktaş Sarayından infikâkleri malûm oldukta Sultan Murad arabasına binüp arkasında Sadr-ı âzam ile Mithat Paşa bir arabada olarak sair vükelâ ve memurın dahi Bab-ı Seraskeriden hareketle bir nevi alay hey'etiyle Bab-ı âli caddesinden Sirkeci iskelesinde müheyya olan saltanat kayığıyla Dolmabahçe Sarayına gelinüp Divan yerinde resm-i teşrifat üzere betekrar cülûs ve bi'at usulünü icra ettiler; Bab-ı seraskeride akîb-i ilân-ı cülûsta Ziya Beyin Sultan Murad tarafından Mabeyin Başkâtibi nasbolundugunu Ziya Bey Rüştü Paşaya ifade ettikte Rüştü Paşa Sultan Muradın yanına girüp ne dedi ise deyüp Esat Paşa zâde Sadullah Beyi Başkâtib ve Hazine Kethüdası Etem Beyi Serkurena ittirerek Ziya Beyin şem'-i ümidini söyündürmüştür; ertesi günü Maarif Müsteşarı Salih Efendi ki Cennetmekân Sultan Abdülmeccid Han Hazretlerinin zamanında bir aralık hekimbaşı olmuştu, bu münasebetle tereddüdü olduğundan Valide Kethüdası ve oğlu Mâbeyin Kâtibi oldu. Açıkta kalan Maarif Müsteşarlığıyla Ziya Bey işgal kılındı, Damad Nuri Paşa Mabeyin Müşiri, büyük biraderi İkinci Mâbeyinci, Tabip Kapelyon Hekimbaşı, Mahmud Nedim Paşa zamanında Ticaret Nezaretinden Muhakemat Riyasetine tenzil kılınan Damad Mahmud Paşa Ticaret Nazırı, esbak Sadaret müsteşarı İzmirli Mustafa Efendi Muhakemat Reisi nasbolundu.

Abdülâziz Han Hazretlerinin zamanındaki (s. 16) israfata karşı halka gösteriş olmak üzere Saray-ı Hümâyun hademe ve memurlarından tenkihat icra ve Istabl-ı âmire hayvanlarının işe yarayanları süvari alaylarına (iş erlerinin ahırlarına) ve bir mikdarı Çiftlikât-ı Hümâyuna gönderilmiştir. Hal'e lüzum gösteren esbabı, ilân ile tebrie-i zim-

mete çalıştılar; esbab-ı mezkûre bunlar imiş, milyonlarla altunlar iddihar eylemiş, halkın zaruret ve ihtiyacına bakmamış, Hersekte bunca masarif ve nüfus-ı islâmiyyenin telefini kaydetmemiş, umur-ı devleti Nedim Paşaya ihale eylemiş, hayrhâhân-ı vükelânın ihtaratına nazar eylememiş, Abraham Paşayı mahrem-i hâs ederek vezaret virmiş, Meclis-i Hassa memur itmiş, Rusya Sefirinin reyile hareket olunmuş, gibi avampesend bir takım hezeyan-ı mahmumlarla gûya isbat-ı hamîyyet idilmiştir.

Sultan Abdülazizin milyonlarca altunları sandıklara koymuş imiş, bu altınları vükelâ tamamiyle meydana çıkarıp muzayeka-i hazırayı def'edecekler imiş gibi sözler işaasıyle beraber Valide Sultanın nukud ve mücevherat-ı müddehâresiyle Harem-i Hümâyün halkının sepet ve çantaları ve esvabları cem'edilüp Mabeyin Müşiri Nuri Paşanın Sarayın üst katında deniz cihetindeki şahane odasına yığılarak ve odanın yarı yerine kadar karma karışık doldurularak (ceyb) Ceb-i Hümâyün Kâtibi yediyle birer birer açılıp Nuri Paşanın önünde alâ meleilhuzzar tadad ve rüyet ve hfn-i temaşada Kasap Hristoki yeni Valideye sarraf olmuştu, mersumun dahi o melhame-i acibede defa'atla bulunduğu muhakkaktır, acaba bu şeyler oradan nereye gitti ne oldu Ceyb-i Hümâyün Kâtibi defter etti mi idi? böyle hamîyyetsizlik bu rütbe gaddarlık hiç bir zaman ve mekânda işidilmiş görülmüş şey değildir; yezidler Harem-saray-ı Hümâyün muhadderatının eşya ve esvabına varıncaya kadar el uzatmak ve çıkacak gözlerine kestirdikleri cevâriye göz koyarak ve bir takımını sokaklara bırakarak yâr-u agyara karşı irtikâb olunan mel'ânetler için nasıl lâ'net olunmak gerektir bilemem. Nuri Paşanın odasında misafiretle o eşya haline tesadüf eden (S.16) Şûray-ı Devlet Dahiliye Dairesi Reisi Besim Bey, Hristoki dahi mevcut olduğu halde Nuri Paşaya bu ne te'essüf olunacak harekettir, muhadderat-ı Haremsaray-ı Hümâyünün bu eşyalarını böyle teşhir hamîyyete yakışır mı? deyu Ceyb-i Hümâyün Kâtibine "Gel, bu şeyleri kaldır, ayıbtır,, demiştir.

İşte bir gün evvel Padişah ve bilcümle hanedan ve kurena ve bendegâniyle ve bunca emval ve mücevherat ile mâlâmâl olan Saray-ı âli irtesi gün büsbütün hâli kalmıştır.

Sultan Murad'a can yoldaşlığı itmek için vükelâ ve Şeyhülislâm birkaç geceler orada yattılar; bir garabet daha: Cülûsun beşinci günü Sultan Aziz'in iddihar ettiği birçok konsolid ve şömendöfer

kâğıdları Nuri Paşa yediyle arabalarla, Bab-ı âliye (mâl-i ganayim gibi) getirilip mahzar-ı vükelâda bittadat bankaya teslim olunmak üzere Maliye Nazırı Galip Paşaya teslim olunmuştur. Gazetelerle böyle işa' olundu; Nuri Paşanın filvaki konsolid arabalarını Bab-ı âliye getirdiği görüldüğü muhakkak ise de Meclis-i hâs odasında o kadar milyonluk evrakın çarçabuk sayılması mümkün müdür ? Bir de doğruca Maliye Hazinesine getirilmeyüp te cihaz alayı gibi arabaların Bab-ı âliye ve oradan devr-i esvak edilerek Maliyeye götürülmesi Hudavendigâr-ı mahlû'un hâlini (ve fetvanın hilâf-ı mealini) halka teşhir gazezidir. Hudavendigâr-ı müşarünileyhin idihar buyurduğu söylenen nukudu yirmi bin kese olup Sultan Murad'ın cülûsunda çoğunun zayi' olduğu işidilmiştir.

Sultan Abdülaziz Hazretlerine istifsar için. Serkurena Topkapıya gönderilmiş imiş; bu istifsara cevaben gönderdikleri tezkire-i seniyye ki suret-i âtîde mûndericidir. Tebrik-i cülûs ile beraber kendülerinin Topkapıdan kaldırılıp Çırağan Sarayının üst tarafındaki daireye nakillerine müsaade ve canlarının muhafaza kılınmasını pek sûzişli olarak eyledikleri reca üzerine hemen daire-i mezkûre hazırlattırılıp Cuma günü alesseher Valide Sultan ve evlât ve iyalleriyle oraya naklettirilmiştir.

(Tezkirenin sureti)

Evvelâ Cenab-ı Allaha bâdehû Atebe-i Şevketlerine sığınurum. Cülûs-ı Hümâyunlarını tebrik ile beraber hidmet-i millette sarf-ı mesâi' itmiş isem de hoşnudî hasıl idemediğimi beyan ve Zat-ı Şahanelerinin (18) hoşnudî-i milleti müstelzim olacak hayırlu işlere muvaffakiyetini temenni iderim, Devletin itilây-ı şan ve muhafazasına vesile-i müstekille olabilecek âlât-ü esbabı Cenab-ı Mülûkânelerine âmâde etmiş olduğumu feramûş buyurmazlar ümidindeyim; kendi elimle silâhlendirdiğim asker beni bu hâle getürdüğünü dahi tahattur buyurmalarını tavsiyeye ibtidar iderek mürüvvet ve insaniyet sıkılmışlara yardım etmek meziyyetini gösterdiğinden bulunduğum tenkânây-ı ıztırabdan halâs ile bir mekân-ı mahsus için inâyet-i Şehriyarîlerini reca iderim ve Saltanat-ı Âl-i Os-

*mânı Abdülmecid Han Hazretlerinin hanedanına terk
eylerim.*

Fi 8 ca 93

*Sultan-ı Mahlûc
Abdülaziz
Amminiz*

Bu tezkireden başka daha iki ki Topkapıdan üç kıt'a tezkire gönderilmiş imiş. İlân olunan ibtidaki tezkire olup diğerlerinin meydana çıkarılmadığı ve bâlâda sureti muharrer ma'hûd fetvada kendülerine azvolunan şuarsuzluğa dair beddua eyledikleri rehfn-i tahkiktir. Hal'in vukuundan bir kaç gün evvel softaların hareketleri Midhat Paşanın si'âyetidir Hersek ve Karadağ taraflarında dökülen kanlara takat gelmiyor; bunu yoluna koyacak yine Mahmud Nedim Paşa'dır, Mahmud Paşa'yı getirmeli, Midhat Paşa'yı İstanbul'dan teb'id etmeli buyurmuşlar imiş. İşte bu sözler dahi vesatet-i münafikin ile havenenin kulağına vasil olması tacil-i icray-ı habasetlerine bâdi olmuştur. Hudavendigâr-ı müşarünileyhin daire-i mezkûreye nakilleri yevm-i Cum'a idi; o gün Ayasofya'ya selâmlık oldu; selâmlık toplarından tasdi olunmamaları için karadan gidilüp gelmiştir. Cumartesi günü Turuk-ı Aliyye meşâyihi ve Galata bankerleri Mabeyn-i Hümâyuna da'vetle tebrik ve bi'at ettiler. Meşayih ile frenklerin birlikte da'vetleri ve hususiyle az çok masrafla gelmeğe mecbur olan fukaray-ı meşâyihe cülûs sadakası olarak birer mikdar para verilmiyerek tehîdest i'adeleri adem-i tevfiik emarelerinden addolunmuştur.

Aktb-i bi'at-i meşayihde Mevlevî Şeyhi Osman Efendi makama münasib dua etmiştir (s. 19) Topkapı Sarayından mahud daireye hfn-i nakilde ve kayıktan çıkıp irae olunan odaya varınca-ya kadar yanlarında Valide Sultan ve haremler ve evlâd-ı kiramtlerinin önünde bilmedikleri korkunc memur ve askerlerin btedebâne hareketleri, riâyetsizlikleri o vücud-ı azizi daha o gün dilhun etmiştir. Kapının ve pencerelerin önlerinden münfek olmayan müsellâh adamların etvar-ı vahşiyanesi dayanılır şey değil imiş. Sultan Murada yazdığı tezkireler üzerine daire-i mezkûreye geldiklerinde eşyalarının hakaretle çıkarılması ve denizde dizilen mavuna gibi şeylerin sebebini sual için kendileri Hazineदार Kalfanın arkasında gizlenüp orada duran zabite pencereden, "Yahu bu mavnalar burada niçün duruyor?," deyu söyleyince "Ne duracak?"

pislik ve horluk için duruyor,, dediği mesmu'ları olması gayet güclerine gitmiş ve hal' gününden vefatlarına kadar pantolonlarını çıkarmayıp esvablariyle oturmuşlar imiş. Mahmud Nedim Paşa için "Bana azv-i kusur ediyorlar imiş, ben anı tuttuğum Rusyayı idare ittüğü için idi. Rusya ile hoş geçinmek politikamız icabındandır; şimdiye kadar tecrübe ettim, bundan başka bize çare yoktur zanneder idim, vükelâ ittifak ile bana ne söylediler de yapmadım ,, diyerek sebep olanlara bed dua etmiştir. Bu ahval-i hevlnâk ile Cuma gününden Pazar gününe kadar imrar-ı vakıt eyleyüp pazar günü saat üç sularında oturdukları odada hissolunan bir dehşet üzerine Valide Sultan ile Üçüncü Kadınefendi güç halle odanın kapısını açtıklarında Müşarünileyh kan revan içinde serilüp yatıyor. İki birden vaveylâ ile üzerine sarıldıkları ve henüz eser-i hayat bulunduğu hâlde haricten hücum ile Valide Sultanın zor ile ellerini çeküp o vücud-ı mes'udu hakaretle odadan kaldırıp Karakolhane odasına götürdükleri hinde Hüseyin Avni Paşa müheyya bulunarak yatırdıkları yerde gözlerini Avni Paşaya dikerek vefat itmiştir. Üzerlerine bir beyaz örtü örtülüp kendü kendüyi mikraz ile telef etmiş şayiasını ilân ile derhal yerli ve ecebî etıbbayı cem'ile muayene ittirdiler. Mikraz ile kendusini telefine dair aldıkları raportu gazetelerle ilân ettiler. Akıllarınca mel'anetlerini bu tedbir ile setreylediler; o hengâme-i kıyametnişanda Haremsaray halkının feryad-ü figanı zemin-ü âsmanî mâtemnişan itmiştir; işbu hâl-i dilsuz Mabeyn-i Hümâyuna aksettikte Mabeyn Müşiri Nuri Paşa (s. 20) ile orada mevcud bazı etfbba ve hademe daire-i yeis-ü mateme koşuşarak bervech-i muharrer hekimlerin cem'tyle alınan malûmatı ilân ittiler; bâdehu o na'ş-ı mağfiretnakşı İstanbul Sarayına nakl ile techiz-ü tekfin ve tertib olunan matem alayıyla peder-i emcedleri cennetmekân Sultan Mahmud Han Hazretlerinin türbe-i şeriflerine tedfin ittiler ve hükm-i kat'ıyyülmefadı azâde-i şaibe-i tehallûf olan بشرالقاتل بالقتل tehdidinden gafletle havene-i mel'üne oradan yıkılıp gittiler ve kıyamete kadar acısı yüreklerden çıkmayacak hüzn-ü kedere bâdi oldular; akıllarınca hekimlerin verdikleri raport ile eyadi-i mes'uliyetten kurtuldular; bilmediler ki bigayr-i hakkın dökülen kan yerde kalmaz; bu kelâmdaki kan alelîtlaktır; ya bu itlak içinde Halife-i Peygamberî olan Padişaha ihanetten cereyan eden kanlar cism-i mülk-ü millete devası müşkil ne türlü yareler açar ve aziz-i müntekim olan Cenab-ı

Rabb-i kadtr o halife-i mazlûmun intikamını ahz için bir zıll-i zalil ve Padişah-ı hamidülhusali ziver-i Taht-ı âli-i Osmanî ider de o havene-i âsiyyenin hadlerini bildirir. İşte o ihsan ve lûtf-ı Cenâb-ı Rabb-i mennan olan veliyyinimetimiz Padişah-ı adaletpenahımız Gazi Sultan Abdülhamid Han Efendimiz Hazretleridir ki senesi sırasında yazılacağı vechile Çerkes Hasan'ın seyfinden bakiyye kalan havene-yi ne vechile kahr-ü tedmire muvaffak oldukları âlemin meşhudi olmuştur.

Sultan Abdülâziz Hazretlerinin intikalini müteakib Midhat Paşa konağı hadisesi Cenab-ı müntekimin sertulintikam olduğunu gösterdi. Çerkes Hasanın idamına tacil olunması bakiyye-i seyfi olan havenenin harekât-ı zalimanelerinin ört bas edilmesi mütaleasına mebni olduğu olvakit mesmû' olmuştur. Çerkes Hasanı gûya talim eden Damad Mahmud Paşa olduğunu birisi Midhat Paşaya hikâye eyledikte iki ellerini dizlerine vurarak "Aman bu sahih olmak gerektir, zira her mecliste bulunur iken Mahmud Paşanın o gece bulunmayışı bunu teyid ider,, demiştir (s. 21)

اذكروا الفاجرکي يحذروه الناس emrine ittibâan Kayserili Ahmed Paşadan bir mikdar bahsedeceğim: Merkurum cahil ve cesur bed manzar bir şahs-ı menfur idi, bunun da hainliğine sebep meğer Sultan Abdülâziz Han Kaptan paşalık unvanını merkurumdan diriğ buyurması imiş; ne büyük mel'anet! Kayserili bayağı bir şahıs olup bu kadar nîmet ve servet ve vezârete nail olmuşken Kaptan paşalık unvanile Bahriye Nazırlığı namı arasındaki fark-ı mevhumun bu rütbe cinayete kadar cür'et verecek efkârda bulunmasının ne derecelerde insana hayret vereceği kabil-i tarif değildir. Bu fikr-i mel'unanesine mebni hal' gecesi Saray-ı Hümâyunu denizden abluka etmiştir; humk-u cehaleti münasebetiyle şayan-ı zabt-u tahrir ağzından söz almak ümidiyle bir gün civar-ı fakîranemde kâin konağına gidüp hfn-i mülâkatda keyfiyet-i malûmeden bahs açıldıkta bî mehaba iftihar iderek "Biz bir iki senedenberu Avni Paşa ile bu işi kurmuş idik,, demesini müteakib odadan içeri müsafir gelmekle kesilecek lisanı orada kesildi, başka lâkırdıya girişildi, ilerusunu söyleyemedi idi.

Eşhas-ı mâhûdeden birisi dahi Mütercim Rüştü Paşa ki devlette Koca Rüştü Paşa namını almış ve fart-ı vekar ve malûmat-ı bi şümar ile şöhretşiar olmuştur. Mevlidi Sinop Sancağı dahilinde

Ayandon kazası olup bin iki yüz kırk tarihlerinde İstanbula dönüşerek Tophanede yorgancı çırağı iken Vak'a-i Hayriyyede Nizam askerine nefer kaydolunmuş ve zatında gayur, okuyup yazmağa mecbur olmasıyla hod be hod tâ neferlik vaktinden tahsil-i maarife hasr-ı evkat iderek daha küçük zabıt olduğu halde birkaç seneler Boğaziçi karakolları hizmetinde iken Fransız lisanını öğrenmeğe sa'y ile ilerüleyerek ve bizâ'ası Bab-ı Seraskerîce bilinerek mütevaffâ Serdar Ömer Paşa ki olvakit Kolağalık rütbesiyle müşarünileyhle beraber terceme hidmetine memur oldular; Ömer Paşanın ihtidası münasebetiyle zaten fransızca'yı ve müşarünileyh fransızca ile beraber türkçe lisanını bilmeleriyle bir müddet orada istihdam olunduktan sonra elli beş tarihinde Sultan Abdülmecit Han merhumun cülûslarında Rıza Paşaya çatarak tensikat-ı askeriyyeye dair kaleme alınan nizamnameler tercemeleri münasebetiyle mütercimlik namını alıp terfi-i rütbe ile Dâr-ı Şûrâ azalığına ve oradan refte refte kat-ı derece iderek defa'atle Sadaret-i uzma mesned-i celiline nail olmuştur; tenperver hodbin her şeye muteriz meclisi daima halkın meayibi ile birer hikâye-i avampesendaneye münhasır ve icraatı vakiaya reddi hazır idi; beğenmediği şeyi yalnız beğenmediği söziyle bırakıp tedbiri tarafından âtil ve riya ve süm'ayı şebeke edinmiş bir koca batıl idi; bunca zaman istihdamla sayısız ihsanlara ve maaşat ve tayinat ve nişanlar ve şanlara ve iltifatlara mazhar olmuş iken Sultan Abdülaziz Han gibi bir veliyyinimetin bir kaç hainlere tebaiyyetle hal'ine cesaret etmiştir; öyle nîmet hainidir ki Rusya meselesi hakkında Bab-ı âlide defe'atle akdolunan mecalis-i umumiyyenin birinde Horhor çeşmesini ve hokkabaz tenekesi gibi kullandığı gözlerinden yaşlar akıdarak mahzar-ı umumîde tebrî-i zimmet marazında (On yedi yıl Sultan Abdülâziz'in zamanında on dört yıl ma'zullük hâline tahammül olunur mu?) söziyle hal'a cesareti garaz-ı zâtîsinden neş'et etmiş olduğunu bi mehâbâ huzzara ilân eyledi. Ayağının çarığını Bab-ı devlette çıkarıp şikâyet itti, ma'zullük zamanlarında ise şehriye on beş binden kırk bin kuruşa kadar aldığı maaşlara dahi nankörlük itmesi garib şeydir; Mağnisa civarında on beş bin altına aldığı çiftliğiain parasını para ile almış olduğu harem-i çerkeziyyenin verdiği ilân etmesi ve Kapı kethüdası Yusuf Cemil ile içli dışlı âmizişi çirkin şey idi; şekli gibi tavr-u müşvarı acib bir heykel-i garibtir. Zaman-ı me'muri-

yetinde keyfe - mâşâ' hareketi kanun-ı tabiati olup dilediği zaman istihdam olunur, istemezse gûşe-i istiğnaya çekiliyor idi. Müşarün-ileyhin şımarmasına Mustafa Reşid Paşa sebep olmuştur ki (s. 23) bazı muhaliflerine karşı bunu kullanır idi. Reşid Paşanın vefatından sonra vücud-ı devletin iki eli mesabesinde bulunan Âli ve Fuad Paşalar dahi üçüncü addıyla keffe-i mizan-ı ikballerine bunu denk taşı addeylemeleri kendüsini ne oldum delisi itmiş idi.

Gelelim Midhat Paşaya: Müşarünileyh Rusçuklu Kadı Eşref Efen-
dinin oğludur; Rusçukta doğmuştur; sabavetinde hıfz-ı Kur'ân-ı
Kerime muvaffak olup İstanbulla geldikte Fatih cami'-i şerifinde
iyice tahsil-i ilme çalıştığı arada ve elli sekiz tarihlerinde Mektûbî-
Sadr-ı âli odasına me'mur olmuş ve zatında zeki ve fatin ve
fenn-i kitabette hüsnü selikası yardımıyla kesb-i şöhret ve bir
müddet taşra divan kitabeti ile meşgul ve muahharen Meclis-i
Vâlâ Mazbata Odasına me'mur olup az vakitte serhalife ve sonra-
ları Meclis-i Vâlâ kâtibi olmuştur. Gözünü budaktan sakınmaz
ceri ve cesur ve alıp vermeden çekinmez ve vaktini eğlencesiz
geçirmez idi; olvakit Hazine-i celileyi izrar yolunda itiyat olunan
iltizamata girişerek kesb-i servet itmişti. Bulgar komitelerinin
def'i memuriyetinde gösterdiği harekâtı şayan-ı pesend-i âli ol-
muş ve me'zunen Avrupaya seyahatı esnasında lisan-ı franseviyi
dahi tahsil ile sinan-ı efkâr-ı serbestanesine zâğ virmişti. Avru-
padan avdetinde uhdesine vezaret ile Niş eyaleti ve muahharen
Rusçuk ve Silistre ile Niş ve Sofyaya kadar mahaller Tuna Vilâyeti
namiyle bitteşkil kendusine ihale olunmuştur; Rusçuktan muvakkaten
İstanbul gelüp kaleme aldığı vilâyet nizamnamesini icraya me'zuni-
yetle avdet ve ibtida vilâyet usulünün Rusçukta teşkiline musabakat
itmiştir. Bulgar fâsidlerini bilâ eman katl-ü idam eylemesi Bulgar
milletinin şiddet-i şâkavetlerini mucib olmuştur. Sonraları İstanbul
gelüp Şuray-ı Devletin teşkiline mübaderet ve Şuray-ı Devlet
Riyasetiyle keyfe mâyeşâ hareket ve *Jöntürkler* namiyle yâdolu-
nan bir takım frenk tavırlı gençleri dahil-i bezm-i ülfet iderek
Devlet-i Aliyye-i Osmaniiyenin usul-ü idare-i istiklaliyesini meşru-
tiyet kalıbına koymağa gizlice çalışarak daha Sultan Abdülaziz Han
zamanında Kanun-i Esasi fikrine düşmüştü; o fikirde bulunan (s. 24)
bir takım yeni yetişmeler her zaman etrafına üşmüş idi; bu müd-
det aralarında iki defa Sadr-ı âzam ve Bağdad Valisi oldu; Dev-
let-i Aliyye tebdil-i usul-ü meslek eylemedikçe mevki'ini tutamı-

yacağı neticesini mübeyyin kaleme aldığı bâlada muharrer lâyiha-i mufassalayı bî-perva Sultan Aziz gibi korkunç bir padişaha takdime cesaret etmiştir; faziha-i hal'iyyede ilerüde bulunanların biri kendisi olmuştur. Pederinin vefatını kendüsüne haber verdiklerinde ızhar-ı beşâsetle şehriye pederine virmekte olduğu paradan halâs olacağını İma ile "Senede şu kadar bin kuruş iradım olacaktır.,, dediği mader-i behatâ olduğunu bildirmiştir.

Hüseyin Avni Paşa (*hased-i kalb-i adû lûtf ile olmaz zâil*) medlülünce müşarünileyh memleketi olan Ispartaya nefyolunmasından dolayı veliyyinimetine olan husumetini ne vechile icra etmiş ve bir hafta zarfında cezay-ı sezasını bulmuş olduğu malûm olduğundan tafsile hacet görünmemiştir.

Sadr-ı sabık Mahmud Nedim Paşanın yalısı karagol altına alınmak ve kendüsüne enva'-ı hakaretler kılınmak ile beraber Çeşmede ikamet itmek üzere Der-i sa'âdetten çıkıp gitmiştir.

(Beyan-ı Ma'zeret)

Maslahat-ı hal'iyyenin çigûnegi-i tertib-ü icrası ve ibtida-yı emirde böyle bir müşkil işin icrası hangi gözü pek fedayî köpek tarafından dermiyan edildiği ve bunun ne vakitlerdenberu ve nerede müzakeresi olduğu ve haftasına varmazdan gece vakti Midhat Paşa konağında vuku' bulan vak'a-i ibretnümaya sebep garaz-ı şahsî olup olmadığı hakkiyle bilinüp yazılmak vak'anüvisce icab-ı memuriyetten ise de bâlâda maharrer ba'zı mevaddan başka ıttılâ'a muktedir olamadım. Bilenlerin söylemeyeceklerini ve söyleyenlerin bilmediklerini bildiğimden çaresiz bu kadar cık ifadatla hatm-i kelâm eyledim.

Çırağ-ı Mahsus-ı Hazret-i Padişahî Vak'anüvis Ahmed Lûtfi

Vak'anüvis Lûtfi Efendi Midhat Paşa ve arkadaşlarının muhakemeleri dolayısıyla Abdülhamide bir manzume takdim etmiştir:

Hazret-i Abdülhamid Hânın bu esnâda yine
Mihri adlinden meh-i âfâk oldu müsteftd
Koymadı Sultan Azizin kanını yerde o Şah
Bak tecelli-i aziz-i zü-ntikam oldu bedîd

Öyle bir dâvây-ı âli-i adâlet açtı kim
 Görmedi Ahd-ı Saâdettenberi çarh-ı anîd
 Mahzar-ı âlemde ol divânda katilleri
 Hadde-i kanun-ı adle çekti ol şâh-ı vahîd
 Hamdelillâh oldı zâhir hükm-i Şer'i Ahmedî
 Sâye-i Abdülhamid hânîde ber vefk-i ümîd
 Haşredek tahtında şevketle Huday-ı müste'ân
 Ömrünü ikbalini itsün mezîd ender mezîd
 Zıll-i seyfiyle zalâm-ı zulm-ü udvan mahvolup
 Subh-ı asâyiş açılusun kalmasun güft-ü şînd
 Bilbedâhe söyledi işbu iki tarihleri
 Devletin vaka'nüvis-i hâssı Lûtfi-i abîd

Seyfini arşa asup mahveyledi cânileri 1298
 Hakkını Sultan Azizin aldı Han Abdülhamîd 1298

Lûtfi Efendi bu manzumesini şu tezkeresiyle takdim etmiştir :

“Sâye-i muvaffakiyyetvaye-i Hazret-i Padişahîde bu def'a Pertev-pâş-ı çeşm-i itibar-ı ülülebsar olan hurşid-i cihantab-ı adalet-i seniyye ki hire-fermay-ı uyûn-i şehnâme-hânân-ı cihandır; bunun tari-ka-i nesriyye ile tenvir-i sahayif-i tarihiyyesine müsare'at mütehat-tim-i zimmeti me'muriyet ise de semend-i hâme-i çapik - cevelân bilâ ihtiyar şahrah-ı nazm-ü inşada pûyan olarak ol vadiide kat'eylediği mesafe-i manzume-i tarihiyye maruz-ı Atebe-i Seniyye buyrulmak tazarru'ıyla takdim-i Huzur-ı Sami-i Cenabı dâi nüvazileri kılınmış olmağla olbabda ve herhalde emr ü ferman Hazret-i Veliyyül-emrindir.,,

*El'abd-üd-dâ'i Vak'anüvis
 Ahmed Lûtfi*

